

A FOGLALKOZTATOTTSÁG NÖVELÉSE ÉS A MUNKANÉLKÜLISÉG CSÖKKENTÉSE

KONCZ KATALIN

Az Európai Unióban az elmúlt három évtizedben kibontakozó és nehezen kezelhető gazdasági folyamatok következményeként a foglalkoztatottság mutatói a fő versenytársakénál (Egyesült Államok és Japán) kedvezőtlenebbek. A foglalkoztatottság lassan és visszaesésekkel javult. A munkaerőpiac szerkezete átalakult, a foglalkoztatási biztonság mérséklődött. Ezt jelzi, hogy a részmunkaidőben dolgozók száma a teljes munkaidősökénél gyorsabban emelkedett, az ideiglenes vagy időszakos munkavállalási formákban dolgozók aránya bővült. A munkaerő-kínálat szempontjából kedvezőtlen munkaerő-piaci viszonyok jutnak kifejezésre a kényszerű részmunkaidősök nagy és növekvő számában. A foglalkoztatás bővítésének potenciális forrásai a nők, a fiatalok és az idősek.

A munkanélküliség tartósan magas szintje az Európai Unió egyik legfontosabb társadalmi-foglalkoztatási problémája. Ezért a munkanélküliség elleni küzdelem egyik célkitűzése a tartós munkanélküliség megakadályozása lett. Ennek legfőbb eszköze a piacképes képzettség megszerzése és az elhelyezkedést segítő információs és segítő hálózat megerősítése.

A nők gazdasági aktivitása az elmúlt évtizedben jelentősen emelkedett, a férfiakhoz viszonyított különbség csökkent. A lényeges előrelépés ellenére a női foglalkoztatási szint a versenytársak mutatói alatt maradt. Az Unió esélyegyenlőség iránti elkötelezettségét, ennek politikai rangját jelzi annak az igénynek a megfogalmazása, hogy az esélyegyenlőséget a politikai döntéshozatal minden szintjén a döntések szerves részévé kívánja tenni és megerősíteni a megvalósítás társadalmi, gazdasági feltételeit.

TÁRGYSZÓ: Európai Unió. Női foglalkoztatottság. Esélyegyenlőség.

A foglalkoztatás bővítése egyike azoknak a kérdéseknek, amelyeket napjainkban az Európai Unió prioritásként kezel. Ez kifejezésre jut az „Új Foglalkoztatási Stratégia” kialakításában, amely a foglalkoztatási kérdéseket szoros összhangban kívánja kezelni a gazdaság és a társadalom minden más területére megfogalmazott politikáival. A stratégia a foglalkoztatás bővítését tűzi ki célul és a tagállamok foglalkoztatáspolitikája koordinálásának szükségességére hívja fel a figyelmet.

A fő versenytársakénál (Egyesült Államok és Japán) alacsonyabb foglalkoztatási szintet a gazdasági krízisjelenségek hatékony kezelésének hiányosságaival és a munkaerőpiac rugalmatlanságával magyarázzák az elemzők. 30 évvel ezelőtt a foglalkoztatottság szintje az Európai Unióban és az Egyesült Államokban megegyezett. A világgazdaság kihívásaira az Unió országainak többsége nem reagált kellő rugalmassággal, a szük

séges strukturális átrendeződés hiányában a gazdaság nem volt képes felszívni a leépülő ágazatokban munkájukat elvesztő embereket. A munkaerőpiac nem csupán a kereslet oldaláról nem reagált a kívánatos mértékben a változások követelményeire, a kínálati oldal ösztönzése sem volt elégséges: a versenypozíció javításában döntő szerepet játszó szakképzett, motivált és rugalmas munkaerő-állomány fejlesztése is akadozott. Mindezen hiányosságok a gazdaságfejlesztés felülvizsgálatát, a prioritások átrendezését indokolták, amely a foglalkoztatási egyensúlyt középpontba állító „foglalkoztatásbarát környezet megteremtését” és „foglalkoztatásbarát munkaerőpiacot” kíván (*European Communities*; 1999b. 3., 5. old.).

Három éve fogalmazta meg az Európai Unió az Új Foglalkoztatási Stratégiát,¹ amelyet 1997-ben Amsterdamban fogadtak el a tagországok kormányfői és a novemberi Luxemburgi Csúcs határozta meg a feladatokat. Ekkor fogalmazták meg a foglalkoztatási stratégia négy alappillérét és az 1998-ra tervezett foglalkoztatási irányelveket, melyeket a Tanács 1997 decemberében fogadott el (*European Communities*; 1998. 5. old.). A foglalkoztatási irányelvek a következő években sem változtak; 1998 decemberében a Bécsi Csúcson a korábban megfogalmazott foglalkoztatáspolitikát folytatása mellett voksoltak az állam- és kormányfők. A foglalkoztatáspolitikát fő célkitűzése továbbra is a foglalkoztatás bővítése és a munkanélküliség csökkentése, ami a leghatékonyabb eszköz a szegénység és a társadalmi ellehetetlenülés elleni küzdelemben is.

A hangsúlyok azonban folyamatosan változtak. 1998-ban az esélyegyenlőségi követelmények célcsoportjaként az egészségkárosodottak és a rokkantak kerültek az intézkedések középpontjába. 1999-re erőteljesebben hangsúlyozták a nemek közötti esélyegyenlőség igényét, és javasolták a tagállamok számára, hogy akcióprogramjukban érvényesítsék azt a foglalkoztatáspolitikát mind a négy pillért. Hangsúlyt kapott a „családbarát” társadalmpolitika, amely a gyermek- és idősgondozás fejlesztését szorgalmazta. A nemek mellett kiszélesítették a foglalkoztatási esélyegyenlőség követelménye által érintettek körét, a „mindenki előtt nyitott munkaerőpiac” elvét fogalmazták meg (*European Commission*; 1998. 8. old.). Az adózási rendszer és a szociális kiadások olyan irányú fejlesztését tűzték ki célul, amely ösztönzi a munkát keresők elhelyezkedését és új szakma, új képzettség megszerzését. Az időskorúak foglalkoztatási esélyeinek javítása céljából a korai nyugdíjba vonulás rendszerének felülvizsgálatát javasolták (*European Communities*; 1999g.).² A 2000-re elfogadott foglalkoztatási irányelveket egészségesebb munkaerőpiac célkitűzéseként értelmezték „...több és jobb munkahellyel mindazok számára, akik kereső munkát akarnak végezni” (*European Communities*; 1999h. 3. old.).

Az Új Foglalkoztatási Stratégia jótékony hatása már érezhető és mérhető a foglalkoztatás kiterjesztésében és a munkanélküliség folyamatos csökkenésében. Ennek ellenére további erőfeszítésekre van szükség a gazdaságfejlesztés és a foglalkoztatás hatékonyságának javítására. A kölni Európai Tanács olyan Európai Foglalkoztatási Szerződés kidolgozására hívta fel a figyelmet, amely „...szinergiát teremthet a növekedésre és stabilitásra alapozott makrogazdasági politika, a munkaerőpiac hatékonyságának javítását célzó foglalkoztatási stratégia, valamint az áru-, szolgáltatások és tőkepiac strukturális reformja között”. Ismét

¹ Amsterdami Egyezmény, 1997. július.

² Az Európai Unió 1999. évi foglalkoztatási irányelveit magyarul lásd *Laky Teréz* (1999): *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok*. Munkaügyi Kutatóintézet, A Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány kiadványa. Budapest, 147–157. old.

telten hangsúlyozta a szociális partnerekkel folytatott párbeszéd fontosságát, és felszólította a tagállamokat, hogy határozottabban érvényesítsék a foglalkoztatási irányelveket Nemzeti Akcióprogramjukban (*European Communities*; 1999h. 3. old.).

A foglalkoztatási stratégia négy alappillére

1. A foglalkoztatási esélyek (foglalkoztathatóság) növelése azoknak a feltételeknek a megteremtését célozza, amelyekkel a munkát keresők munkaerő-piaci pozíciói javíthatók. Megkülönböztetett hangsúlyt kap a fiatalok és a tartósan munkanélküliek támogatása, ennek főbb eszközei az iskolarendszertől a munkahelyekre történő belépés könnyítése, az aktív munkaerő-piaci politika előtérbe helyezése és hatékonyságának növelése, az együttműködés erősítése a szociális partnerekkel. Mindezek háttérében a foglalkoztatási esélyek javításának fő eszköze, a képzés áll, amely kiterjed az iskolarendszerben tartózkodó fiatalokra, a már foglalkoztatottakra és a munkanélküliekre egyaránt.

– A fiatalok munkaerő-piaci integrációs esélyét a munkaerő-piaci szükségleteknek megfelelő és a változásokhoz igazodó szakképzéssel kívánják javítani.

– A foglalkoztatottakat ösztönző élethosszig tartó, permanens képzéssel a változó feltételekhez történő rugalmas alkalmazkodás feltételeit kívánják megteremteni, amivel a munkahely megtartásának esélyét kívánják növelni.

– A munkanélküliek képzési, át- és továbbképzési rendszerének fejlesztésével munkaerő-piaci versenyképességük fokozását, könnyebb munkaerő-piaci reintegrálódásuk segítését célozzák meg (*European Communities*; 1999b. 3–4. old.).

2. A vállalkozások fejlesztése a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás bővítése szempontjából is döntő jelentőségű. A vállalkozásbarát környezet megteremtése, a makrogazdasági feltételek bizonytalanságainak mérsékelése a fejlesztés fontos eleme. Az adminisztratív terhek csökkentése, a szabályozás egyszerűsítése, a munkahelyteremtés segítése, ösztönzése, foglalkoztatásbarát adórendszer kialakítása, az önfoglalkoztatás feltételeinek javítása képezik a program gerincét. A vállalkozásfejlesztés területén is fontos szerepet szánunk a képzésnek. Javasolják, hogy a vállalkozási készségek oktatása minden szinten legyen a képzési program része. A folyamat kedvező alakításában nagy szerepet szánunk a szociális partnereknek is (*European Communities*; 1999b. 4. old.).

3. A gazdálkodó szervezetek versenyképességének, hatékonyságának javítása a rugalmasság és az adaptációs készség fejlesztését igényli, ami a munkaszervezetek korszerűsítését, a rugalmas munkaidő-rendszerek kiszélesítését feltételezi. A rugalmas foglalkoztatási formák szélesebb körű elterjesztésével, azaz a részmunkaidős foglalkoztatás, az időszakos munka és a távmunka kiterjesztésével számolnak a jövőben is. A vállalatok-intézmények adaptációs készségének fejlesztése az emberierőforrás-beruházások bővítését igényli, amely erről az oldalról teszi hangsúlyosabbá a szervezett oktatás és az önképzés szerepét. Az emberi erőforrás hangsúlyozott fejlesztése a szociális partnerek szerepét növeli, szoros együttműködést feltételez velük.

4. A nők és férfiak közötti foglalkoztatási esélykülönbségek csökkentése a program negyedik pillére. A nők hátrányos helyzete a gazdaságban és a társadalomban az Európai Unió tagállamaiban is tetten érhető. Mivel a nők foglalkoztatását családi körülményeik döntően meghatározzák, ezért az esélyegyenlőség megteremtése a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldalán egyaránt sajátos feltételeket diktál. A munkaerő-piaci kereslet

élenkítésére a gazdasági növekedés gyorsítását, a szolgáltatászféra fejlesztését, a rugalmas foglalkoztatási formák további terjesztését javasolják. A női munkaerő-kínálatot a foglalkoztatásukat segítő infrastruktúra fejlesztésével, a kereső munka és a háztartási-gyermekgondozási feladatok összehangolásának megteremtésével – elsősorban a gyermekintézményi hálózat fejlesztése útján –, a munkaerő-piaci reintegráció feltételeinek javításával kívánják segíteni (*European Communities*; 1999b. 7. old.). Az esélyegyenlőség megteremtését szolgálja az ún. „gender mainstreaming” politika, amely azt az igényt fogalmazza meg, hogy a nemek esélyegyenlősége a politikai döntéshozó szervek politikai döntéseinek, akcióinak szerves részévé váljék.³

Az Unió által megfogalmazott foglalkoztatási stratégia alapján kialakították azokat a szervezeti mechanizmusokat, amelyek segítik a stratégia megvalósítását és az elért eredmények mérését. Az egyes országok konkretizálták saját célkitűzéseiket és cselekvési programjaikat (National Action Plans). 5000 helyi munkaerő-piaci intézmény koordinálása vár a tagállamokra (*European Communities*; 1999e. 4. old.). Az Európai Szociális Alap (European Social Fund) pénzügyi támogatással segíti a célok megvalósítását.⁴

*Foglalkoztatottság az Európai Unióban 1997–1998-ban*⁵

A foglalkoztatottságot döntően meghatározó gazdasági növekedés üteme az 1994 és 1998 közötti időszakban némi ingadozással emelkedett, az 1996. évi (1,8%) szintet lényegesen meghaladta 1997-ben (2,7%), amely a vártnál (2,9%) kedvezőtlenebb volt és amelyet csak 1998-ban teljesített a Közösség gazdasága. A világgazdaság 1998-ban kibontakozott kedvezőtlen tendenciája mérsékelte a 1999-re tervezett növekedés léptékét (2,1%). Ennek emelkedését várják 2000-ben (2,7%) (*European Communities*; 1999h. 3. old.). A némileg ingadozó, de elfogadható és fenntartható növekedés kedvezően hatott a foglalkoztatási feltételekre: a foglalkoztatási ráta emelkedett, a munkanélküliek száma és aránya csökkent az elmúlt években. Bár az Új Foglalkoztatási Stratégia hatása megnyilvánul a biztató változásokban, a foglalkoztatási mutatók lényegesen rosszabbak a fő versenytársak, az Egyesült Államok és Japán hasonló adatainál. (Lásd az 1. táblát.)

Az Európai Unió országaiban lassan és visszaesésekkel javultak a foglalkoztatás feltételei az elmúlt évtizedben. A foglalkoztatottak száma 1997-ben 800 ezer fővel nőtt, meghaladva az előző évi növekményt (600 ezer fő), de nem érve el az 1995-ös bővülést (1 millió főt). 1998-ban látványos a foglalkoztatottak 1,8 millió fős (1,2 százalékos) növekedése, ezzel a foglalkoztatottak száma 1998-ban 151 millió főre emelkedett, ami négy millióval haladta meg az 1994-es mélypontot, de 600 ezer fővel még mindig az 1991-es szint alatt maradt. A döntéshozók a kedvező tendencia ellenére elégedetlenek a folyamatok alakulásával, mert az 1998. évi foglalkoztatási ráta – amely 1990 óta a legmagasabb – csak alig haladja meg az 1980-ban jellemző szintet és alacsonyabb a hetvenes évek közepén elért 64 százaléknál, valamint a 90-es évek elejére jellemző 63 százaléknál. A 1994 és 1998 közötti 4 évben lezajlott foglalkozási növekedés még nem ellensúlyozta a 1991 és 1994 közötti 4,9 millió fős foglalkoztatás csökkenését (*European Communities*;

³ Részletesebben lásd *Koncz* (1999).

⁴ A Bizottság 275 billió ecut javasol a 2000–2006 közötti időszakra a strukturapolitika megvalósítására (*European Commission*; 1998. 14. old.).

⁵ 1999-re még csak szórványosan vannak összehasonlítható, uniós szintű összegzett adatok.

1999h. 3. old.). A foglalkoztatás alakulása jól tükrözi a gazdaság talpraállásának lassú és visszaesésekkel terhelt folyamatát.

1. tábla

A foglalkoztatottság alakulása az Európai Unióban és versenytársainál, 1997–1998
(százalék)

Foglalkoztatási jellemző	EU-átlag	Legalacsonyabb	Legmagasabb	Egyesült Államok	Japán
		foglalkoztatottságú EU-tagország			
Gazdasági aktivitási ráta, 1997	67,8	58,4	82,3	77,2	77,2
Foglalkoztatási ráta					
1997-ben	60,5	48,6	77,5	73,4	74,6
1998-ban	61,0	42,5	76,5	74,9	74,4
Részmunkaidőben dolgozók aránya, 1997	16,9	4,6	37,9	.	.
Időszakosan foglalkoztatottak aránya, 1997	12,5*	2,1	33,6	.	.
Heti 45 vagy ennél több órában foglalkoztatottak aránya**	12,5	1,3	28,3	.	.

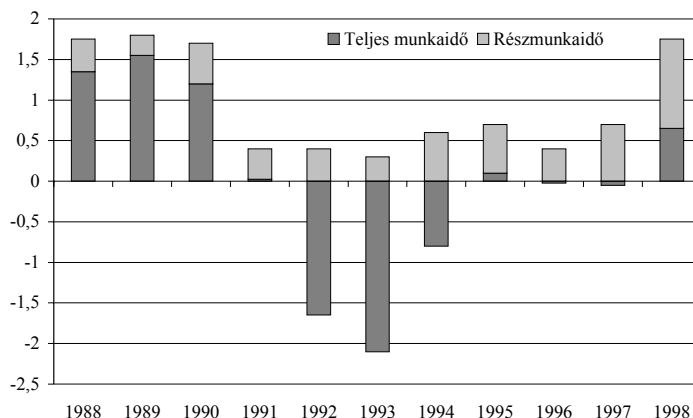
* 1998.

** Az iparban és a szolgáltatásokban.

Forrás: *European Communities*; 1999b. 9. old., 1999h. 3. old.

A gazdaságok eszmélésének négyéves periódusában (az 1994 és 1998 közötti időszakban) a munkaerő-piaci biztonság mérséklődése volt jellemző (lásd az 1. ábrát), amely a férfiak esetében az időszakos munka terjedésében, a nőknél a részmunkaidős foglalkoztatás túlsúlyában jutott kifejezésre. A foglalkoztatási növekmény több mint a fele (56%) időszakos munka volt ebben a periódusban, amely elsősorban a férfiak között dominál, arányuk több mint négyötöd (86%). A 4 milliós foglalkoztatási növekményből több mint 3 millió részmunkaidős munkakör volt, ami a nőket érintette nagyobb mértékben.

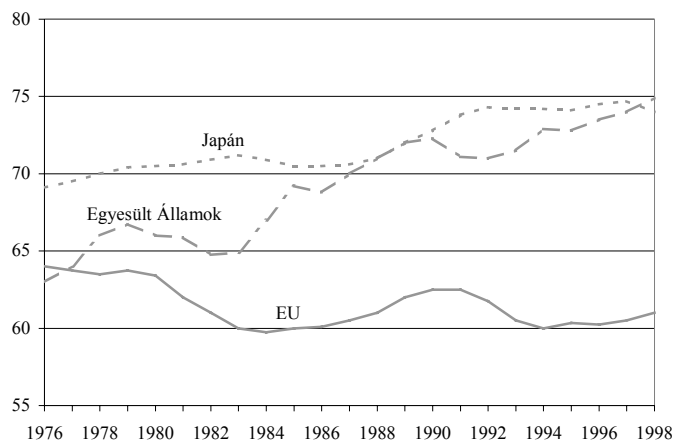
1. ábra. A teljes munkaidős és a részmunkaidős foglalkoztatás változása 1988 és 1998 között
(az előző évi összes foglalkoztatott százalékában)

Forrás: *European Communities*; 1999h. 4. old.

Az 1998-ra jellemző munkaerő-piaci folyamatok eltérnek a korábbi évekre jellemző tendenciától: a férfiak folyamatosan csökkenő foglalkoztatottsága megállt, a foglalkoztatási növekmény 49 százalékát a férfiak teljesítették. Az állandó (határozatlan idejű munkaszerződéssel) foglalkoztatottak aránya ezúttal meghaladta az időszakos (határozott idejű munkaszerződéssel) foglalkoztatottak 40 százalékos arányát, ami az összes foglalkoztatottak 12,5 százalékát tette ki (*European Communities*; 1999h. 3. old.). 1998-ban a nők és a férfiak azonos arányban osztoztak a határozott idejű munkaszerződéssel foglalkoztatottak között. 1998 volt az első év 1991 óta, amikor a teljes munkaidős foglalkoztatás jelentős mértékben emelkedett, a foglalkoztatási növekmény felét a teljes munkaidős foglalkoztatottak alkották. Ennek ellenére a nők továbbra is felülreprezentáltak a rész-munkaidős foglalkoztatás bővülésében: foglalkoztatási növekményük közel háromnegyede (70%), a férfiakénak növekvő hányada, több mint negyede (28%) volt rész-munkaidős foglalkoztatásban (*European Communities*; 1999h. 4. old.).

A foglalkoztatás bővítésének potenciális forrásai a nők, az idősek és a fiatalok, akik körében a munkanélküliség az elsődleges munkaerő-forrásként számon tartott 25–49 éves férfiakét meghaladja. A nők foglalkoztatottsága az elmúlt fél évtizedben a férfiakénál jobban nőtt, a bővülés mértéke 1994 óta a férfiakénál négyszer nagyobb. Az újonnan munkába állók 62 százaléka 1997-ben és 51 százaléka 1998-ban nő volt, 1994 és 1998 között a növekmény kétharmada a nők foglalkoztatásának bővüléséből eredt. Ennek hatására a nők aránya a foglalkoztatottak között 42 százalékra nőtt, foglalkoztatási rátájuk 1998-ban 51 százalék volt. A nemek közötti eltérés 20 százalékpontra mérséklődött, szemben az 1990-ben érvényes 26 százalékpontos különbséggel (*European Communities*; 1999b. 12. old.).

2. ábra. A foglalkoztatási ráta alakulása az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban 1976 és 1998 között (százalék)

Forrás: *European Communities*; 1999h. 4. old.

A három gazdasági csoport között jelentős különbségek voltak a foglalkoztatási trendekben az 1976 és 1998 közötti időszakban. (Lásd a 2. ábrát.) Az Egyesült Államokban a foglalkoztatottak száma dinamikusan nőtt, átmeneti ingadozásokkal 63,0-ról 74,9 százalékra

emelkedett. Japánban kisebb visszaesésekkel és stagnálással 69,1 százalékról nőtt a foglalkoztatottság 1997-ig, majd 1998-ban némileg csökkent – az 1974-es első olajválság óta először – 74,4 százalékra. Az Európai Unióban a vizsgált időszakban az Egyesült Államoknál jobb pozícióból indulva jelentős visszaesésekkel 65,5 százalékról (1973) csökkent a foglalkoztatottak aránya az 1998. évi 61,0 százalékra (*European Communities*; 1999b. 9–10. old., 1999h. 4. old.). A foglalkoztatás lényeges esése nemcsak a munkanélküliség növekedése miatt következett be, hanem az inaktívok számának és arányának jelentős emelkedése miatt is. 1998-ban az eltartottak aránya már 23 százalék volt. Számítások szerint, ha a jelenlegi munkanélküliek fele munkába állna, a foglalkoztatási ráta akkor is csak 64 százalék, míg ha a munkanélküliek egészét felszívna a gazdaság, a foglalkoztatási ráta 67 százalék lenne, alacsonyabb az Egyesült Államok és Japán mutatóinál (*European Communities*; 1999c. 9. old., 1999f. 9. old.). Elemzők szerint az Unió és az Egyesült Államok közötti eltérés nem magyarázható csupán kulturális különbségekkel, mivel a Közösségen belül vannak országok, amelyekben a foglalkoztatás lényegesen meghaladja az átlagot. (Lásd a 2. táblát.)

Az átlagok természetesen nem mutatják pontosan, hogyan szóródott az egyes országok foglalkoztatottsága, s a magas foglalkoztatottság–alacsony munkanélküliség modellje csak elvétve (Ausztria, Dánia) jellemző. A legmagasabb (70 százalék és feletti) a foglalkoztatottság szintje Dániában, az Egyesült Királyságban, Ausztriában és Svédországban. A legalacsonyabb (5,5 százalék alatti) a munkanélküliség Luxemburgban, Ausztriában és Hollandiában. A legdinamikusabb a foglalkoztatás bővülése Írországban és Finnországban.

2. tábla

A foglalkoztatottság és a munkanélküliség alakulása az Európai Unió tagállamaiban
(százalék)

Ország	Foglalkoztatási ráta		Munkanélküliségi ráta, 1997	Országok sorrendje, 1997		Foglalkoztatottság növekedése, 1997/1996
	1985	1997		Foglalkoztatott*	Munkanélküli**	
Ausztria	67,3	70,0	4,4	(3)	(2)	0,24
Belgium	53,1	57,3	9,2	(12)	(7)	1,24
Dánia	77,4	77,5	5,5	(1)	(4)	2,56
Egyesült Királyság	66,2	70,8	7,0	(2)	(6)	1,66
Finnország	74,3	63,9	13,1	(7)	(14)	3,98
Franciaország	62,0	60,1	12,4	(9)	(13)	0,09
Görögország	57,3	56,8	9,6	(13)	(8)	-0,39
Hollandia	57,7	66,7	5,2	(6)	(3)	2,79
Írország	51,4	57,9	10,1	(11)	(11)	4,97
Luxemburg	59,0	58,8	2,6	(10)	(1)	.
Németország	63,4	61,8	10,0	(8)	(10)	-1,56
Olaszország	53,1	51,3	12,1	(14)	(12)	0,03
Portugália	63,5	67,6	6,8	(5)	(5)	1,92
Spanyolország	44,1	48,6	20,8	(15)	(15)	2,98
Svédország	80,1	69,5	9,9	(4)	(9)	-1,04
<i>Európai Unió</i>	<i>60,0</i>	<i>60,5</i>	<i>10,7</i>		.	

* Csökkenő sorrendben.

** Növekvő sorrendben.

Forrás: *European Communities*; 1999c. 11. old., *European Communities*; 1999e. 30–44. old.

A népesség foglalkoztatottsága különbözik korcsoportok szerint és az Európai Unió elmaradása versenytársai mögött korcsoportonként eltérő képet mutat. (Lásd a 3. táblát.) Nagyobb lemaradás a két szélső póluson: a fiatalok és az időskorúak körében jellemző. Ez is magyarázza a fiatalok foglalkoztatásának bővítését és a korai nyugdíjazás felülvizsgálatát.

3. tábla

A korcsoportok szerinti foglalkoztatási ráták az iparilag fejlett országokban
(százalék)

Korcsoport (éves)	EU 15		Egyesült Államok		Japán	
	1985	1997	1985	1997	1985	1997
15–24	44,3	35,9	53,4	52,0	40,8	45,1
25–54	71,1	73,2	77,5	80,9	76,9	79,6
55–64	38,0	35,9	58,0	57,2	60,4	63,6
<i>Együtt</i>	<i>60,0</i>	<i>60,5</i>	<i>69,2</i>	<i>74,0</i>	<i>70,5</i>	<i>74,7</i>

Forrás: European Communities; 1999c. 11. old.

A foglalkoztatottság szerkezete egyúttal a lehetséges munkaerő-tartalékra is utal, amelynek három fő rétege a nők, a fiatalok és az időskorúak. A fiatalokra jellemző munkaerő-tartalékok nagyságrendje jelentős a nemzetközi összehasonlítás tükrében. 1985 és 1997 között az Európai Unióban évi 2 százalékkal csökkent a 15–24 éves férfi és női népesség foglalkoztatottsága. Ebben az iskolázottság növekvő súlya játszik döntő szerepet, a fiatalok lényegesen hosszabb ideig tartózkodnak az iskolarendszerben, mint korábban. Az egyes országok mutatóiban igen nagy a különbség: a korosztály foglalkoztatottsága a francia 24,4 százalék és a dán 69,4 százalék között szóródik. A fiatalok foglalkoztatását a tanulás és a részmunkaidős foglalkoztatás kombinálásával vélik bővíteni az Unióban (*European Communities; 1999c. 12. old.*).

Az elsődleges munkaerőforrás korcsoportjaiban (25–54 évesek) a nők foglalkoztatási rátája 1997-ben messze az egyesült államokbeli szint alatt maradt (11,7 százalékponttal). Különösen nagy volt a különbség az 55–64 éves nők foglalkoztatottságában az Európai Unió hátrányára (23,6 százalékpont). Ugyanezen korcsoportban a férfiak foglalkoztatottságában kisebb volt az eltérés: az EU-ban 84,5, az Egyesült Államokban 88,4 százalék (*European Communities; 1999c. 10. old.*).

4. tábla

A nők korcsoportok szerinti foglalkoztatási rátáinak alakulása, 1997-ben
(százalék)

Korcsoport (éves)	EU 15	Egyesült Államok	Japán
15–24	32,4	50,1	44,4
25–54	61,9	73,6	63,7
55–64	25,9	49,5	47,7
<i>Együtt</i>	<i>50,5</i>	<i>67,5</i>	<i>60,7</i>

Megjegyzés. 1998-ban a nők foglalkoztatási rátája az Európai Unióban 51 százalékra emelkedett.
Forrás: European Communities; 1999c. 11. old.

Az 55 éven felüliek foglalkoztatásában rejlő lehetőségeket az Európai Unió a jövőben jobban ki kívánja aknázni. Számítások szerint, ha a jelenlegi foglalkoztatási színtről a korcsoport foglalkoztatását a jelenlegi három legmagasabb foglalkoztatási mutatóval rendelkező ország szintjére emelnék (50%), akkor a foglalkoztatási ráta 2,5 százalékponttal lehetne magasabb (*European Communities*; 1999c. 12. old.). Az Egyesült Államokkal szembeni különbség két legfontosabb oka az 55 éven felüli nők tradicionálisan alacsonyabb foglalkoztatottsága és a férfiak növekvő arányú korai nyugdíjazása. Az elmúlt évtizedben a mezőgazdaságból és a hagyományos iparágakból tömegesen felszabadult (elbocsátott) 50–55 éves férfiak nem tudtak elhelyezkedni, ezért inkább az előrehozott nyugdíjazás lehetőségével éltek. A Közösség országaiban a nyugdíjba vonulás átlagos időpontja 5 évvel a hivatalos nyugdíjkorhatár alatt van (*European Communities*; 1999h. 10. old.). A népesség öregedésének foglalkoztatási és szociálpolitikai hatásai az egyik legnehezebben kezelhető probléma a fejlett világban. Az Európai Unióban 1998-ban a népesség 16 százaléka volt 65 éven felüli. Az időskorú népesség számának és arányának emelkedése a második világháborút követő „baby-boom” korosztály nyugdíjkorba lépésével az elkövetkező 10–15 évben felgyorsul. Az elmúlt években a társadalombiztosítási kiadások mérséklésére a nyugdíjba vonulást megszorító intézkedéseket tett az Unió legmagasabb inaktivitási rátával rendelkező 9 tagállama. Lehetséges alternatívaként felmerül a nyugdíjkorhatárhoz közel álló munkaerő-állomány részmunkaidős foglalkoztatása, amiben nagy tartalékok rejlenek, hiszen az 55–59 éves férfiak 6 százaléka, a 60–64 évesek 12 százaléka dolgozik csupán részmunkaidőben (*European Communities*; 1999h. 11. old.).

A munkaerőpiac szerkezetének jelentős változására utal, hogy a részmunkaidőben dolgozók száma már 1992-től gyorsabban emelkedett, mint a teljes munkaidősöké. 1994 és 1997 között a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma több mint 10 százalékkal, csaknem 2,4 millió fővel nőtt, miközben a teljes munkaidőben dolgozóké 125 ezer fővel csökkent. 1994 és 1998 között a 4 milliós foglalkoztatási növekményből több mint 3 millió részmunkaidős foglalkoztatott volt. Elsősorban azokban az országokban nőtt a részmunkaidősök száma és aránya, ahol a korlátozott munkahelyteremtés miatt a munkanélküliség a jelzett időszakban tovább emelkedett, vagy csak lényegtelen mértékben csökkent (Ausztria, Franciaország, Németország, Olaszország, Portugália). 1998 volt az első év, amikor a teljes munkaidőben foglalkoztatottak a növekmény felét tették ki (lásd az 1. ábrát). A női foglalkoztatási növekmény csaknem háromnegyede (70%), a férfiakénak több mint egynegyede (28%) részmunkaidős foglalkoztatás volt. A kedvezőtlen munkaerő-piaci viszonyok jutnak kifejezésre a kényszerű részmunkaidősök nagy és növekvő számában: a munkanélküliek egy része (a férfiak 14 százaléka, a nők 40 százaléka) csak részmunkaidős munkakörben tudott elhelyezkedni (*European Communities*; 1999b. 16. old.).

Bővült az ideiglenes vagy időszakos munkavállalási formákban dolgozók aránya. 1998-ban a foglalkoztatási növekmény 41,5 százaléka volt határozott idejű munkaviszony, a foglalkoztatottak 12,5 százaléka (15,6 millió fő) dolgozott ebben a formában. 1994 és 1997 között a férfiak foglalkoztatási növekményének 86 százaléka, a nőkének 40 százaléka alkalmi munka volt (*European Communities*; 1999h. 4. old.). A munkanélküliek többsége csak határozott idejű munkaszerződéssel tudott munkát vállalni. Míg 1994-ben a munkanélküliek felének, 1997-ben már 56 százalékának volt határozott idejű mun

kaszerződése. Jóllehet, ennek bizonyos (ismeretlen) hányada a próbaidő leteltével határozatlan idejű szerződéssé válik, az elemzők szerint ez a jelenség a munkaerőpiac természetének átalakulását jelzi (*European Communities*; 1999f. 16. old., 1999h. 6. old.). A globalizáció nyomán átrendeződő munkaerő-piaci viszonyokat a bizonytalan és nem védett állások nagy és növekvő súlya, a munkavállalók fokozódó kiszolgáltatottsága jellemzi. A férfiakat a határozott idejű munkaszerződések, a nőket a részmunkaidős foglalkoztatás kedvezőtlenebb feltételei sújtják. Ezeket a tendenciákat egyre erősödő bíráló értelemként a szakszervezetek és a civil szervezetek részéről (*Brinkmann-Ludwig*; 2000).

A verseny éleződése miatt a fogyasztói igényekhez történő alkalmazkodás jeleként a kereskedelemben nőtt a nap 24 órájában, a hét minden napján nyitva tartó üzletek aránya, átrendezve a munkaidőrendet és növelve az igényeket a rugalmas és részmunkaidős foglalkoztatás iránt. Az esélyegyenlőség szellemében fogant és a rugalmasabb foglalkoztatási formák védelmét szolgálja a különböző munkaszerződések egyenrangúságának biztosítása, amely a szociális partnerek érdekegyeztető és érdekvédelmi szerepét növeli.

Munkanélküliség az Európai Unióban 1997–1998-ban⁶

A munkanélküliség tartósan magas szintje az Európai Unió egyik legfontosabb társadalmi–foglalkoztatási problémája. Az Egyesült Államokban a munkanélküliségi ráta az Unió átlagának fele, Japánban a harmada (lásd az 5. táblát). A munkanélkülivé válás szempontjából a legveszélyeztetettebb rétegek az iskolai tanulmányaikat befejező, az iskolarendszert szakképzettség nélkül elhagyó fiatalok és az alacsony képzettségű foglalkoztatottak. 1997-ben a 25 éven felüli munkanélküli férfiak és nők közel fele (47%) az alapiskolázottságon felül nem rendelkezett semmilyen végzettséggel, szakképzettséggel.

5. tábla

Munkanélküliségi jellemzők az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban 1997-ben
(százalék)

Munkanélküliségi jellemzők	EU-átlag	Legalacsonyabb	Legmagasabb	Egyesült Államok	Japán
		foglalkoztatottságú EU-tagország			
Munkanélküliségi ráta	10,6*	2,6	20,8	4,9	3,4
Fiatalok munkanélküliségi rátája	21,0	6,7	38,8	11,3	6,7
Tartós munkanélküliségi ráta	5,2	0,6	10,8	0,4	0,7

* A munkanélküliségi ráta 1998-ban 10,0, 1999. első hónapjaiban 9,6 százalék volt az Európai Unióban.
Forrás: *European Communities*; 1999b. 9. old.; 1999h. 4. old.

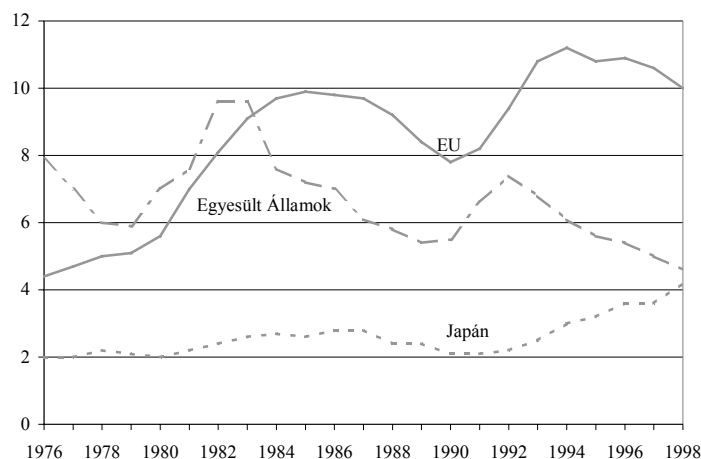
A munkanélküliség trendje is lényegesen különbözik a három gazdasági csoportosulásban. (Lásd a 3. ábrát.) Japánban⁷ az 1975-re jellemző 2 százalékról kezdett a ráta lassan emelkedni 1989-ig 2,9 százalékra. Ezt követően 1992-ig csökkent, majd 1992-től folyamatosan emelkedett az 1997. évi 3,4 százalékos szintig. A kedvezőtlen tendencia

⁶ Az 1998-as adatokat még nem publikálták.

⁷ Mindenki előtt ismertek a japán foglalkoztatási viszonyok sajátosságai, amelyek lényegesen különböznek a fejlett piacgazdaság más országainak foglalkoztatási jellemzőitől. Ez azonban nem akadályozta annak, hogy ezeket az Európai Unió viszonyítási alapként kezelje, mert a sajátos foglalkoztatási viszonyok Japán versenyelőnyének elemei.

folytatódott 1998-ban is, az emelkedés a korábbiaknál nagyobb mértéket öltött, a ráta 4,2 százalékra nőtt. A munkanélküliség emelkedése és a foglalkoztatottság 1998. évi csökkenése arra utal, hogy a japán foglalkoztatáspolitikája saját korlátaiba ütközik, úgy tűnik az alacsonyan tartott munkanélküliség tartalékai kimerültek. Az Egyesült Államokban a munkanélküliség alakulása nagy kilengéseket mutatott a vizsgált időszakban. 1975 és 1979 között csökkent a mutató (8,3 százalékról 5,9 százalékra). Ezt követően 1989-ig meredeken emelkedett (9,5%) és egyéves stagnálást követően folyamatosan esett az 1989-es mélypontig (5,5%). Az 1993-as újbóli csúcstól (7,3%) követően mérséklődött az 1997. évi szintre (4,9%). A kedvező tendencia folytatódott és 1998-ban 30 év óta nem tapasztalt alacsony szintre esett vissza a munkanélküliségi ráta (4,5%) (*European Communities*; 1999b. 10–11. old.).

3. ábra. A munkanélküliségi ráta alakulása az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban 1976 és 1998 között (százalék)

Forrás: *European Communities*; 1999h. 5. old.

A fejlett piacgazdaság országcsoportjai között a legkedvezőtlenebbül az Európai Unióban alakult a munkanélküliség az elmúlt 15 évben. A kezdeti alacsony szintről folyamatos emelkedéssel érte el az 1986-os csúcspontját (10,0%). Ezt követően 1990-ig 8 százalék alá csökkent, majd az újabb 1994-es csúcs (11,2%) után esett az 1998. évi szintre (10,0%). Az 1998. évi csökkenés több mint egy millió munkanélküli felszívását jelentette. A tendencia 1999-ben is folytatódott, az első hónapokban a ráta 9,5 százalékra esett, amely 1993 óta a legalacsonyabb szint. A becslések szerint a kedvező tendencia folytatása várható.

A munkanélküliek kritikus rétegei a fiatalok és a tartósan kívül rekedtek. Kimagasló a 25 éven aluliak munkanélkülisége (19,9%), a ráta az idősebbekének (8,7%) több mint kétszerese volt 1998. júliusban (*European Communities*; 1999b. 12. old., 1999h. 5. old.). A fiatalok munkanélküliségi rátája az Egyesült Államokra jellemző érték duplája, a japán szint háromszorosa. A munkanélküliek korszerkezetében végbemenő változásokra jellemző, hogy a 25 év alatti munkanélküliek aránya az 1980-as évek közepén jellemző 45

százalékról 25 százalékra csökkent (lásd a 6. táblát), munkanélküliségi rátájuk 1994 óta 4 százalékponttal esett, a férfiaké (5 százalékponttal) a nőkénél jobban. A kedvező trendben a népesség korszerkezetének változása (a fiatalok népesség számának csökkenése) mellett az iskolázottság kiterjesztése és a fiatalok munkanélküliségét csökkentő intézkedések játszottak közre. 1998-ban is folytatódott a 25 éven aluliak munkanélküliségének mérséklődése: a korcsoportra jellemző ráta 2 százalékponttal csökkent, miközben a náluk idősebbeké csupán 0,5 százalékponttal.

6. tábla

A munkanélküliek számának megoszlása az Európai Unióban
(százalék)

Korcsoport (éves)	1986.	1997.
	évben	
20 és fiatalabb	23	7
20–24	22	18
25–49	45	60
50 és idősebb	10	15
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Forrás: European Communities; 1999b. 11. old.

A legjelentősebb változás a 20 év alatti munkanélküliek körében zajlott, főként az iskolázottság kiterjesztésének hatására arányuk lényegesen esett az elmúlt évtizedben. Míg 1986-ban 22 százalék felett volt a 20 év alatti munkanélküliek aránya, 1997-ben már csak 7 százalék. Alig csökkent a 20–24 éves korosztály aránya (22 százalékról 18 százalékra) és emelkedett a munkaképes kor gerincét képező és az 50 éven felüliek aránya a munkanélküliek táborában. (Lásd a 6. táblát.)

Napjainkban nagy a valószínűsége annak, ha valaki munkanélkülivé válik az Európai Unióban, akkor nem talál rövid idő alatt munkát, s így a tartós munkanélküliek számát szaporítja. A tartós munkanélküliségi ráta 1997-ben 5,2, 1998-ban 4,9 százalék volt (*European Communities; 1999b. 14. old., 1999h. 3. old.*), amely a versenytársak munkanélküliségi mutatójának a többszöröse, tizenháromszor magasabb, mint az Egyesült Államokban és hétszer nagyobb, mint Japánban. Minél hosszabb ideje munkanélküli valaki, annál kisebb a munkaerő-piaci reintegráció esélye. 1994 óta a foglalkoztatási növekmény 60 százaléka az új belépésekből, s nem a munkanélküliek felszívásából származik. 1998-ban a férfiak több mint kétharmada (69%), a nők háromnegyede (74%) 12 hónapon túl volt munka nélkül. A tartós munkanélküliek 62 százaléka – 5,2 millió fő – a két éven túli munkanélküliek csoportjába tartozik (*European Communities; 1999h. 3–4. old.*). A számadatok nagyságrendje arra mutat, hogy a munkanélküliség elleni küzdelem egyik sarkalatos pontja a tartós munkanélküliség állapotának mérséklése, és majdani megszüntetése lett a tartós munkanélkülivé válás megakadályozásával. Ennek legfőbb eszköze a piacképes képzettség megszerzése és az elhelyezkedést segítő információs és segítő hálózat megerősítése.

A munkanélküliség csökkentését célzó intézkedések középpontjában a képzés áll, amely átfogja a munkaerőpiacon megjelenő és mozgó munkaerő minden csoportját.

Az intézkedések különösen nagy hangsúlyt helyeznek:

- a fiatalok szakképzettségének javítására és adaptációs készségének fejlesztésére;
- a munkaerőpiacon tartózkodók képzettségének javítására, az életre szóló képzés általánossá tételére;
- a munkanélküliek, elsősorban a tartós munkanélküliek munkaerő-piaci reintegrációját elősegítő képzésre.

A kis- és középvállalkozások fejlesztésének követelménye

Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája döntő szerepet szán a kis- és középvállalkozásoknak, támogatásuk és fejlesztésük politikai prioritássá vált az elmúlt években. A megkülönböztetett támogatást az indokolja, hogy a kis- és középvállalkozások szerepe és súlya a gazdasági növekedésben, a korszerűsítésekben és a foglalkoztatásban igen jelentős. Az Európai Unióban az összforgalom 65 százalékát a kis- és középvállalkozások adják, az alkalmazottak kétharmadát ők foglalkoztatják. Az Unió sürgeti a kisvállalkozások fejlődését elősegítő társadalmi–gazdasági környezet kialakítását, és a globalizáció vérkeringésébe történő bekapcsolódásuk felgyorsítását.

A foglalkoztatáspolitikai prioritások között szerepel a vállalkozások működtetéséhez szükséges kedvező gazdasági–társadalmi feltételek megteremtése. A kis- és középvállalkozások fejlesztését segítő Harmadik többéves programban (1997–2000) elsőbbséget élvező célkitűzések:

- stratégiájuk Európa-konformmá tétele és tevékenységük nemzetközi kiterjesztésének segítése, ehhez kiterjedt információs szolgáltatás nyújtása;
- adminisztratív és jogszabályi környezetük egyszerűsítése és javítása, pénzügyi feltételeik kedvezőbbé tétele;
- versenyképességük növelése a technikai fejlesztés és a képzés igénybevételének segítségével;
- a vállalkozói szellem ösztönzése és célcsoportok (nők, etnikai csoportok) támogatása (*Európai Közösség Bizottsága*; 1998. 16. old.).

A versenyképesség és a munkahelyteremtés megőrzéséhez szükséges adaptációs készség, a gazdálkodási és a vezetői készségek fejlesztése sürgető feladat. Ezeket hangsúlyozták az OECD képviselői (*Papanek*; 1998), az Európai Bizottság és a Budapesten 1998-ban rendezett konferencia több résztvevője (*Európai Kisvállalati Társaság*; 1998. 6. old.). A Harmadik többéves program külön hangsúlyt ad a képzés ösztönzésének. A program támogatja a jövő követelményeit teljesítő, az innováció kibontakozását célzó képzési formákat. Kiemelt célcsoportként kezeli a fiatalokat, a nőket és a kisebbségi népcsoportokhoz tartozó vállalkozókat. Ezek a megkülönböztetett figyelmet igénylő csoportok társadalmilag hátrányos helyzetüknél fogva kiemelt támogatást igényelnek. Megoldást keresnek az induló fiatal szakemberek segítésére, valamint a nők és a kisebbségi csoportok vállalkozásalapításának ösztönzésére, kisvállalataik irányítása során felmerülő sajátos problémáik megoldására (*Európai Közösség Bizottsága*; 1998. 34. old.).

Az esélyegyenlőség követelményének gyakorlati megvalósítása

Az Unió esélyegyenlőség iránti elkötelezettségét, annak politikai rangját jelzi, hogy a főáram (mainstreaming) gondolatot az integrációs stratégia részévé emelte. A szándéknyilatkozatot 1996. februárban a tagállamok aláírták. Az 1997-ben megrendezett Amsz

terdami Csúcs napirendjén szerepelt az esélyegyenlőség kérdése és a nők emberi jogainak védelme bekerült a Hágai Nyilatkozatba.⁸

Az esélyegyenlőségre vonatkoztatott főáram-stratégia azt az igényt fogalmazza meg, hogy az esélyegyenlőséget – közöttük a nemek esélyegyenlőségét is – a politikai döntéshozatali szervek minden politikai döntésük, akciójuk szerves részévé tegyék. A stratégia olyan szemléleti alapállást tükröz, amelyben kifejezésre jut, hogy minden politikai döntésnek van nemekre vonatkozó (gender – társadalmi nem)⁹ vetülete, ezért egyetlen politikai döntés sem hozható anélkül, hogy annak hatását a nemek esélyegyenlőségére ne kellene vizsgálni. A Közösség országaiban a kormányok, a szociális partnerek, a nőszervezetek is elkötelezettek e stratégia gyakorlati megvalósítása mellett. Az uniós szinten megfogalmazott követelményeket a harmonizáció igénye váltja ki, mivel az esélyegyenlőségpolitika tartalma és intézményrendszere a Közösség országain belül is eltérő. A tagországok politikájának jövőbeni összehangolása és fejlesztése a jelenleginél nagyobb tudatosságot igényel. Ezt a tudatosságot jeleníti meg az uniós szinten megfogalmazott és elfogadott politikai irányvonal (stratégia), amely a nemek helyzetét érintő intézkedések alapjául szolgál.

A főáram-politika a társadalom jelenlegi szerkezetének, működési mechanizmusainak és normarendszerének az átalakítását szorgalmazza, mivel mindezek együttesen a források és a hatalom jelenlegi egyenlőtlen elosztásához, a nemek szegregációjához vezetnek. Az esélyegyenlőséget integráló stratégia olyan következetes és folyamatos tevékenység alapjait kívánja lerakni, amely elemzéssel, értékeléssel és ellenőrzéssel felszínre hozza a nemek közötti egyenlőtlenségeket és hatékony intézkedéseivel mozgásba lendíti az ellene ható erőket.

A főáram-politika gyakorlati megvalósításának számos társadalmi feltétele van. Megkülönböztetett szerephez jut a törvénykezési szint, amely részben a diszkrimináció tilalmával, részben a pozitív akciók megfogalmazásával segíti a jelenlegi gyakorlat megváltoztatását. A törvénykezés során megteremtett jogositványokat csak egy hatékonyan működő intézményrendszer (national machineries) képes átültetni a gyakorlatba, amely megfelelő hatalommal és hatáskörrel rendelkezik a döntéshozatali folyamatok színterén. A szakértők szükségesnek tartják azoknak a mérési, ellenőrzési módszereknek a kidolgozását, amelyek nyomon követik az esélyegyenlőség érdekében hozott intézkedéseket a gyakorlatban (*European Commission*; 1998. 36. old.). Egyre inkább hangsúlyozzák a naprakész statisztikai információs rendszer kiépítésének szükségességét, hiszen megfelelő statisztikai adatok hiányában megoldhatatlan a nemek eltérő társadalmi helyzetének mélyreható elemzése és a hátrányos helyzet okainak feltárása. Még a fejlett piacgazdaságokban is szűk körűek a nemek szerint bontott statisztikai adatok, például az EUROSTAT foglalkoztatási adatainak nagy része sincs meg nemek szerinti bontásban.¹⁰ Az országok közötti összehasonlíthatóság a statisztikai adatok eltérő tartalma miatt pedig újabb nehézséget jelent.

⁸ Ministerial conference under the presidency of the European Union. The Hague, 24–26 April, 1997. (In: *European Commission*; 1998. 31. old.)

⁹ A gender a hazai szakirodalomban is elterjedt kifejezés. A biológiai nemtől eltérően a társadalmi nemet jelöli, a nőket és a férfiakat a szocializáció során kialakult és rögzült szerepeivel jellemzi. Bővebben lásd (*Konecz*; 1996).

¹⁰ A statisztikai információs rendszer korszerűsítésében is vannak kedvező tapasztalatok a tagországokban. Izland széles körű statisztikai tájékoztatási rendszert tett közzé a nemek helyzetéről. Belgiumban értékelték a jelenlegi állapotot és felmérték, hogy milyen információgyűjtéssel egészítsék ki a tájékoztatási rendszert. Az Egyesült Királyságban az állampolgárok számára is érthető statisztikai kiadványt szerkesztettek (Separate Tables) a nők és férfiak iskolázottságáról, szakképzéséről és foglalkoztatásáról (*European Commission*; 1998. 36–38. old.).

A főáram-stratégia gyakorlati megvalósítása olyan kulturális környezetet igényel, amelyben a közvélemény elfogadja és támogatja az egyenlő esélyek igényét.¹¹ Az EU-országok esélyegyenlőségi törekvéseit a közvélemény támogatja. Egy 15 országra kiterjedő felmérés adatai szerint¹² a nemek esélyegyenlőségét a megkérdezettek többsége kedvezően ítéli meg. Több mint 40 százalékuk teljes mértékben, további 40 százalékuk egyetért azokkal az állításokkal, amelyek szerint a nemek közötti esélyegyenlőség erősíti a demokráciát, a személyes fejlődést, és javítja az emberi kapcsolatokat. A vélemények nemek szerinti különbözőségei nem túlzottan számottevők, de tetten érhetők: a nők nagyobb mértékben értettek egyet ezekkel a véleményekkel, mint a férfiak. Mindkét nem a családon belüli demokratikus munkamegosztás fejlesztését tekinti a nők hátrányos helyzetének mérséklését célzó legfontosabb feltételnek (*European Commission*; 1998. 39. old.).

A főáram-politika már kifejezésre jut a különböző egyezményekben és intézkedésekben, amelyekre a legjobb gyakorlati példát az Amszterdami Egyezmény és az Új Foglalkoztatási Stratégia kínálja. Az 1997-ben megfogalmazott és 1998-ban ratifikált Amszterdami Egyezmény leszögezi, hogy az esélyegyenlőséget az integrációs folyamat szerves részeként kell kezelni. A 13. cikkely megfogalmazza a mindenfajta diszkrimináció tilalmát, legyen annak alapja kor, nem, faji vagy etnikai hovatartozás, vallási vagy más meggyőződés, szexuális érdeklődés jellege. Az Egyezmény megkülönböztetett szerepet szán a munkaerő-piaci lehetőségek és a munka egyenlő elbírálásának. (137. cikkely), az egyenlő munkáért vagy egyenlő értékű munkáért fizetett azonos bérnek (141. cikkely), az alulreprezentált nem (legyen az nő vagy férfi) felzárkóztatását célzó szakképzésnek, az előmenetelt gátló korlátok lebontásának, diszkrimináció esetén a megfelelő kompenzációnak. Az Egyezmény a képzési politikát helyezi középpontba. A képzési politika feladata egyrészt, hogy beillessze a gender-szemléletet az oktatási rendszerbe és az intézmények tanterveibe, másrészt hogy létrehozza azt a nőszakértői szellemi bázist, amelynek segítségével a politika különböző területeinek gender szempontját folyamatosan számonkéri és értékeli mind a törvénykezés, mind a végrehajtás szintjén.

A nők foglalkoztatottsága az Európai Unióban

A nők gazdasági aktivitása az elmúlt évtizedben jelentősen emelkedett, a férfiakhoz viszonyított különbség csökkent. (Lásd a 7. táblát.) A foglalkoztatottak 42 százaléka volt nő 1998-ban. Az elmúlt két évtizedben a foglalkoztatási növekmény egésze, 1984 és 1998 között kétharmada a női foglalkoztatás bővítéséből származott (*European Communities*; 1998. 55. old., 1999h. 4. old.).

A lényeges előrelépés ellenére a női foglalkoztatási szint a versenytársak mutatói alatt marad: 1998-ban az uniós női foglalkoztatási ráta (51%) az Egyesült Államokénak (67,5%) csupán háromnegyede (*European Communities*; 1999h. 7. old.). Különösen nagyok a foglalkoztatási különbségek a munkaképes kor két szélső határán: a 25 éven aluli nők foglalkoztatottsága az Egyesült Államokénak kétharmada, az 59 év feletti nők esetében a fele. (Lásd a 4. táblát.)

¹¹ Többször idéztem már munkáimban, hogy Norvégiában az impozáns eredményeket a norvég társadalom „nőbarát” szemléletével (is) magyarázzák.

¹² Eurobaromètre 44.3, Européennes – Européens: À Chances Égales, Brussels, 1997. In: *European Commission*; 1998. 38. old.

A jelentős különbségek felszámolására az Európai Unió a női foglalkoztatás további emelkedésével, a nők és a férfiak foglalkoztatottsága közötti rés csökkenésével számol. Az előrejelzésekben a férfiak foglalkoztatottsága az 1975. évi 90 millió főről 1985-re 82 millió fős szintre esett, s ez a létszám a becslések szerint 2015-ig stagnálni fog. A nők foglalkoztatottsága 48 millió főről 2015-ig vélhetően 78 millió főre emelkedik. Ezzel a nők foglalkoztatottsága 54 százalékról a férfiakat közelítő 89 százalékra emelkedik (*ESF*; 1999c. 7. old.).

7. tábla

*A 15–64 éves nők és férfiak gazdasági aktivitási rátáinak alakulása
az Európai Unió átlagában**
(százalék)

Év	Nők	Férfiak
1991	55,8	79,8
1992	55,7	78,7
1993	55,9	78,1
1994	56,4	77,9
1995	56,7	77,4
1996	57,2	77,5

* A legfrissebb kiadványokban az 1997-re és az 1998-ra közzétett adatok nem hasonlíthatók össze az 1991–1996 közötti időszakokra számított adatokkal, ezért nem idézem azokat. Lásd például *European Communities*; 1999a. 17–18. old.
Forrás: European Communities; 1998. 108–110. old.

Az Európai Unióban a részmunkaidőben foglalkoztatott nők aránya az elmúlt évtizedekben folyamatosan emelkedett a jelenlegi közel egyharmados szintre. A részmunkaidős foglalkoztatás a munkaerő-piaci szegregáció legfontosabb vetületévé vált. 1995-ben a tagállamokban 24 millió ember dolgozott részmunkaidőben, ezek negyötöde nő volt.

8. tábla

*A részmunkaidőben dolgozó nők aránya
az Európai Unió átlagában**
(százalék)

Év	Az összes foglalkoztatott nő	A részmunkaidőben foglalkoztatott nők
	százalékában	
1991	27,7	82,7
1992	28,9	82,5
1993	29,6	82,3
1994	30,5	81,7
1995	31,2	80,9
1996	31,5	80,5

* A legfrissebb kiadványokban az 1997-re és az 1998-ra közzétett adatok nem hasonlíthatók össze az 1991–1996 közötti időszakokra számított adatokkal, ezért nem idézem azokat. Lásd például *European Communities*; 1999a. 17–18. old.
Forrás: European Communities; 1998. 120–121. old.

Az újonnan teremtett munkahelyek többsége az elmúlt években részmunkaidős munkakör volt: a nők 81 százaléka, a férfiak 71 százaléka részmunkaidős munkakört kapott. A férfiak számára teremtett részmunkaidős foglalkoztatási lehetőségek ellenére ez a foglalkoztatási forma továbbra is a nők privilégiuma maradt, a férfiak 5 százaléka dolgozott csupán részmunkaidőben 1996-ban (*European Commission*; 1998. 67. old.).

A női vállalkozók aránya az Európai Unióban nem éri el a nők foglalkoztatottak közötti arányát. A tagállamok 16 millió kis- és középvállalkozásai között a nők által működtetett vállalkozások aránya 20–30, a nők által létrehozott vállalkozások között 25–35 százalék. Ha figyelembe vesszük, hogy az újonnan teremtett munkahelyek 70 százalékát a kis- és középvállalkozások hozták létre az Unióban, akkor becslés szerint a nők a munkahelyek 21 százalékát teremtették meg (*European Communities*; 1998. 75. old.).

Az Európai Unióban a női munkanélküliség mutatói is kedvezőtlenebbek, mint a versenyársaké. Az Unió átlagában és a tagországok többségében a női munkanélküliség kiterjedtebb, mint a férfiaké. Kedvező fejlemény, hogy az évtized elejére jellemző emelkedő munkanélküliségi rátát az évtized közepére stagnálás váltotta fel (lásd a 9 táblát).

9. tábla

A nők és férfiak munkanélkülisége az Európai Unióban
(százalék)

Év	Nők	Férfiak
1991	10,3	7,0
1992	10,9	7,9
1993	12,0	9,6
1994	12,8	10,3
1995	12,5	9,6
1996	12,5	9,9
1997	12,0	8,7

Megjegyzés. 1999-ben a munkanélküliségi ráta 9,5 százalékra esett, a férfiak és a nők közötti különbség 3 százalékpont volt.

Forrás: *European Communities*; 1998. 108–110. old.; 1999h. 4. old.

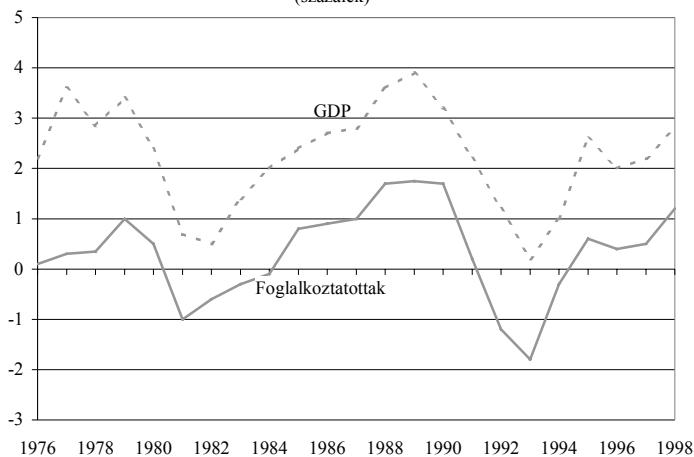
Az Európai Unióra nemzetközi összehasonlításban jellemző kedvezőtlen munkaerőpiaci tendenciák a nőkre méginkább jellemzők, a foglalkoztatási stratégia célkitűzései a nőkre hangsúlyozottan érvényesek. A foglalkoztatás bővítésére, a munkanélküliség csökkentésére, a vállalkozások fejlesztésére, az esélyegyenlőség javítására irányuló döntéshozói szándék gyakorlati megvalósításának lehetőségei és korlátai határozzák meg a jövőben a nők várható esélyeit az Európai Unió munkaerő-piacán.

A foglalkoztatás bővítésének feltételrendszere

A kedvezőtlen foglalkoztatási tendenciák miatt a foglalkoztatás az uniós intézkedések kiemelten fontos adatai közé került. Az elmozdulás feltételeinek és lehetőségeinek megjelölésekor a munkaerő-kereslet és a munkaerő-kínálat felől ható folyamatokat egyaránt szükséges figyelembe venni. A kereslet oldaláról jelentős a gazdasági növekedés szerepe: uniós szinten 1975 és 1997 között mindvégig szoros együttmozgás jellemző a GDP és a

foglalkoztatás színvonala között. (Lásd a 4. ábrát.)¹³ Számítások szerint a GDP legalább évi 2 százalékos növekedése szükséges ahhoz, hogy a foglalkoztatás emelkedjék (*European Communities*; 1999c. 13. old.). A foglalkoztatás jövőbeni bővítéséhez tehát a gazdasági növekedés ütemének fenntartása és növelése indokolt. A gazdasági növekedés azonban szükséges, de nem elégséges feltétel a foglalkoztatás bővülésére, a termelékenység nagysága és növekedése üteme, valamint a foglalkoztatás szerkezete döntően befolyásolja a foglalkoztatás változását. Ez a magyarázata annak, hogy miközben az 1 főre jutó GDP alakulásában az elmúlt 15–20 évben jelentős közeledés következett be a tagországok között, a foglalkoztatásban lényeges a szóródás (*European Communities*; 1999h. 7. old.). 1998-ban az Európai Unióban a termelékenység növekedése (1,8%) meghaladta az Egyesült Államokra jellemző értékét (1%) (*European Communities*; 1999h. 6. old.), amely azonos növekedési feltételek mellett lassúbb foglalkoztatásemelkedést eredményez. Számolni kell azonban azzal, hogy a globalizáció körülményei közepette a nehezen előre látható világgazdasági folyamatok lényegesen befolyásolják, módosíthatják az elképzeléseket, mint ahogy arra az 1998. év jó példával szolgál.

4. ábra. A foglalkoztatottság és a GDP évi növekedése az Európai Unióban
(százalék)

Forrás: *European Communities*; 1999h. 6. old.

A szolgáltató szféra magas létszámgénye miatt jelentős munkaerő-felszívó kapacitással rendelkezik és elsősorban a nők foglalkoztatása iránt támaszt nagy keresletet. A Közösségben a foglalkoztatott nők közel négyötöde dolgozik a szolgáltató szektorban, erőteljesen elnőiesedett az oktatás (a foglalkoztatottak kétharmada nő), az egészségügy és a szociális munka (76%), valamint a személyi szolgáltatások szektora (90%) (*European Commission*; 1998. 9. old.). Az Európai Unió és az Egyesült Államok közötti foglalkoztatási szintkülönbség döntő része a szolgáltatások területén foglalkoztatottak arányának különbségeivel magyarázható (lásd a 10. táblát). A strukturális igazodás kritikájaként a szolgáltatások nem kielégítő fejlődése kapott hangot az Unióban. A szolgáltatások ará

¹³ A foglalkoztatás változása a GDP változását mintegy 6 hónapos késéssel követi (*European Communities*; 1999h. 6. old.).

nyában kifejeződő olló a Közösség és az Egyesült Államok között tovább nőtt: az elmúlt tíz évben a szolgáltató szférában foglalkoztatottak aránya közötti különbség 12,1 százalékponttól 15,0 százalékpontra emelkedett. A foglalkoztatás bővítésének fő eszköze a jövőben a szolgáltató szféra bővítése, a tercier szektorral szembeni minőségi elvárások ki-elégítése, amely lényeges létszámigényt támaszt.

10. tábla

A munkaképes korú foglalkoztatottak megoszlása gazdasági szektorok szerint az Európai Unióban, az Egyesült Államokban és Japánban (százalék)*

Szektorok	EU 15	Egyesült Államok	Japán
1986-ban			
Mezőgazdaság	5,0	2,1	6,2
Ipar	20,5	18,9	24,7
Szolgáltatások	34,3	46,4	39,6
<i>Együtt</i>	<i>59,8</i>	<i>67,4</i>	<i>70,5</i>
1997-ben			
Mezőgazdaság	3,1	2,0	4,1
Ipar	18,2	17,7	24,9
Szolgáltatások	39,2	54,2	45,4
<i>Együtt</i>	<i>60,5</i>	<i>73,9</i>	<i>74,4</i>

* 15–64 éves népesség.

Forrás: *European Communities*; 1999c. 15. old.

A munkaerő-kínálat oldaláról a foglalkoztatás iránti igény a javuló iskolázottsági szint miatt fokozódik. Az elemzések rámutatnak azonban arra, hogy a létszám-bővülés mértéke az alacsonyabb iskolázottsági szinteken az elmúlt évtizedben lényegesen alacsonyabb volt az Európai Unióban, mint az Egyesült Államokban, a foglalkoztatás növelésének tartalékai ezeken a szinteken jelentősek. Tágabb értelemben hat a foglalkoztatást elősegítő adózási és javadalmazási rendszer, a közkiadások alakulása, a munkaerő-piaci szabályzórendszer. A munkanélküliek reintegrációját az aktív és passzív munkaerő-piaci intézkedések segítik. A női foglalkoztatást főként a gyermekintézményi hálózat, a szolgáltatások fejlettsége és a foglalkoztatás rugalmassága befolyásolja. Az Európai Unió foglalkoztatási irányelvei mindezekkel a módszerekkel számolnak, hogy az Unió a célkitűzésekben megfogalmazott foglalkoztatásbővítést elérje.

IRODALOM

- BRINKMANN, M. – LUDWIG, C. (2000): *Shadow economy and trade unions*. DGB Bildungswerk e.V., Düsseldorf.
- ESF Info Review (1999a): *Newsletter of employment and the European Social Fund*. 7. sz.
- ESF Info Review (1999b): *Newsletter of employment and the European Social Fund*. 8. sz.
- ESF Info Review (1999c): *Newsletter of employment and the European Social Fund*. 9. sz.
- Employment 2002: The future for women*. A documentation of the EU-Conference September 3–4, 1998. Ars Electronica Center Linz.
- EURÓPAI KISVÁLLALATI TÁRSASÁG (1998): *Kis- és középvállalkozói fórum és konferencia: A KKV és a KKV politika a közép- és kelet-európai országokban*. Magyar Kisvállalati Társaság. Budapest. április 2–4.

- EURÓPAI KÖZÖSSÉG BIZOTTSÁGA (1995): *A kis- és középvállalkozások mint a foglalkoztatás, a növekedés és a versenyképesség dinamikus forrásainak szerepe az Európai Unióban.* (1995) Jelentés a Madridi Európai Tanácsnak, CSE (95) 2087.
- EURÓPAI KÖZÖSSÉG BIZOTTSÁGA (1998): *Az Európai Tanács határozati javaslata az Európai Unió kis- és középvállalkozások többéves, harmadik programjáról.*
- EUROPEAN COMMISSION (1998) *Equal Opportunities Magazine*, 6. sz. Employment and Social Affairs.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1998): *Equal Opportunities for women and men in the European Union.* Annual Report 1998. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in March 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999a): *Equal opportunities for women and men in the European Union.* Annual Report 1998. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in March 1999. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999b): *Employment in Europe 1998.* Jobs for people – people for jobs: turning policy guideline into action. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999c): *Employment performance in the Member States.* Employment rates report 1998. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999d): *The European employment strategy and the ESF in 1998.* Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999e): *The European employment strategy.* Investing in people. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999f): *The future European labour supply.* Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999g): *The 1999 employment guidelines.* Council resolution of 22 February 1999. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in February 1999. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- EUROPEAN COMMUNITIES (1999h): *Employment in Europe 1999.* Jobs in Europe: confidence amidst uncertainty. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Manuscript completed in 1998. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- KONCZ K. (1996): Nőszemközt. Feminizmus magyar módra. *Társadalmi Szemle*, 51. évf. 8–9. sz. 128–132. old.
- KONCZ K. (1999): Esélyegyenlőség az Európai Unió prioritásai között. *Munkaügyi Szemle*, 48. évf. 5. sz. 24–29. old.
- PAPANEK G. (1998): *Gazdaságpolitika és a kis-középvállalatok támogatása Magyarországon.* Kis- és középvállalkozói fórum és konferencia.

SUMMARY

As a consequence of the depressed economic conditions took that place over the last three decades in the European Union the employment rates were below the level of the main trade competitors (US and Japan). Because of these non-desirable tendencies the European Union gives priority to increasing employment and reducing unemployment taking into consideration factors affecting employment rates both from the demand and supply sides. The „New Employment Strategy” (1997) and the employment guidelines reflect these requirements. The employment guidelines are based on four pillars which provide the framework for the necessary actions: improving employability, encouraging entrepreneurship, increasing adaptability and promoting equal opportunities for women and men.

In the last decades the employment has increased slowly in the European Union, the structure of labour market has changed, the employment security became worse. The number of part-time workers continued to rise, there was a decline in the number full-time of employed the net have also been predominantly temporary rather permanent ones. The disadvantageous labour market situation appears in the high and increasing number of reluctant part-timers. The most important potential employment reserves are women, young people and old people.

The high unemployment level is one of the most important social problems of the European Union. The gap in unemployment between the European Union and US as well as between Japan remained significant in the last 15 years. The critical elements of unemployment situation are the persistently high young unemployment rates and the high proportion of long-term unemployed. That is why the EU urges the reintegration of the unemployed and tries to prevent them becoming long-term unemployed by having access to the skills needed to get into, or back to the labour market, by development of services and information system.